

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ УЧНІВ

Любов ВЛАСОВА,
Директор КУ «НІРЦ»

Кожен вік має свої особливості.

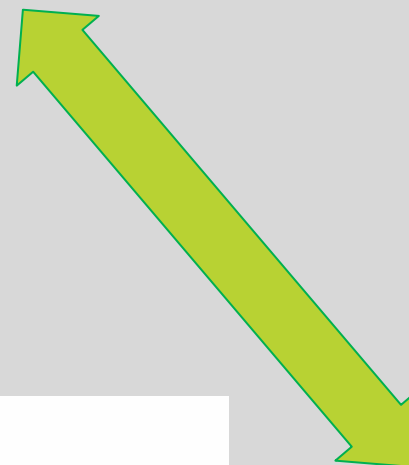
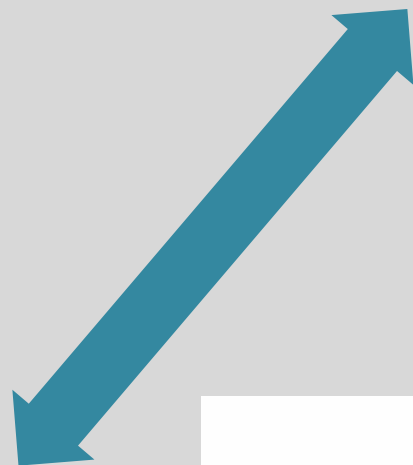
Кожен віковий період (етап) розвитку особистості характеризується певним рівнем розвитку її пізнавальних процесів, мотиваційної, емоційно-вольової та перцептивної сфер.

Основними віковими періодами розвитку дитини є:

- дитячий вік – 0-1 рік життя;
- ранній вік – 1-2 роки життя;
- дошкільний вік – 3-6 років;
- молодший шкільний вік – 6-11 років;
- середній шкільний вік – 12-15 років;
- старший шкільний вік – 16-17 років.

Дошкільний вік

Молодший
дошкільний вік

Старший
дошкільний вік

21.11.2023

МОЛОДШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

- триває розвиток систем організму, зростає маса тіла, сила і працездатність м'язів, удосконалюються координація рухів, орієнтування у просторі, інтенсифікуються моторні функції, що потребує значно більшої рухової активності.
- активно розвивається сюжетно-рольова гра (моделювання світу дорослих), поступово, оволодіваючи ігровими діями, рольовою поведінкою, дитина ускладнює зміст гри, розширює сюжетні лінії, збільшує кількість учасників, активно застосовує предмети-замінники, її досвід збагачується переживаннями радості спілкування з однолітками та здатністю до самовизначення.
- виникають передумови соціальної ситуації розвитку, коли дитина виходить за межі вузького сімейного кола і налагоджує відносини зі світом сторонніх людей, що й складає її основний життєвий контекст. У спілкуванні з дорослими вона від спільної предметної діяльності переходить до пізнавальної.
- **Серед новоутворень цього періоду – елементарна цілісна картина світу, відкриття власного внутрішнього світу, цілеспрямована поведінка та емоційне й інтелектуальне передбачення, опанування правилами поведінки у суспільстві, моральні почуття, найпростіші форми творчості.**

Старший дошкільний вік

- завершується формування скелета, зростають силові показники, удосконалюється координація різних м'язових груп, формується постава.
- В емоційно-вольовій сфері виникають прийоми саморегуляції, способи самостійної поведінки, почуття обов'язку та відповідальності, домінує ініціативність дій, активно проявляється здатність до повноцінного спілкування, з'являється вміння підпорядковувати свої дії словесно сформульованим завданням, хоча вольова організація поведінки залишається недосконалою.
- Дитина ще не здатна до тривалих зусиль і часто діє імпульсивно, поступово поряд з елементарними емоціями зароджуються вищі моральні, естетичні та інтелектуальні почуття, інтенсивно розвивається воля, предметом уваги стає світ соціальних відносин, до якого дитина прагне потрапити. Важливою характеристикою соціальної ситуації розвитку є стабілізація взаємин з однолітками, створення т. зв. дитячого суспільства.
- Неспівпадіння реальних можливостей і прагнення долучитися до проблем дорослих діти компенсують моделюванням бажаних відносин у сюжетно-рольовій грі, яка стає провідною діяльністю. Зміст ігор дедалі більше наближається до життєвого контексту, урізноманітнюються способи сюжетобудування, зростає здатність дитини до самоорганізації, планування, здійснення контрольовано-оцінних дій, що формує соціальні якості особистості.

Наприкінці дошкільного віку дитина здатна керувати своєю поведінкою, спираючись на внутрішнє мовлення та розумові дії, – яскраво виражена саморегуляція є свідченням дошкільного розвитку та кризою 6-ти (7-ми) років

Розвиток когнітивної сфери дітей дошкільного віку

1. Сприймання стає більш досконалим, осмисленим, цілеспрямованим, аналізуючим. У ньому виділяються довільні дії — спостереження, розглядання, пошук. Діти знають основні кольори і їх відтінки, можуть описати предмет за формою і величиною. Вони засвоюють систему сенсорних еталонів (круглий, як яблуко).

2. Пам'ять. Переважно мимовільна. Дитина не ставить перед собою мети щось запам'ятати або пригадати і не володіє спеціальними способами запам'ятовування. Цікаві для неї події, якщо вони викликають емоційний відгук, легко запам'ятовуються. У віці між 4 і 5 роками починає формуватися довільна пам'ять. Свідоме, цілеспрямоване запам'ятовування і пригадування з'являються тільки епізодично. Зазвичай вони входять в інші види діяльності, оскільки потрібні і в грі, і при виконанні доручень дорослих, і під час занять — підготовки дітей до шкільного навчання.

3. Мислення і сприйняття пов'язані настільки тісно, що кажуть про наочно-образне мислення, найбільш характерне для дошкільного віку. Незважаючи на таку своєрідну дитячу логіку, дошкільнята можуть правильно міркувати і вирішувати досить складні завдання.

4. Мова. У дошкільному дитинстві в основному завершується довгий і складний процес оволодіння мовою. До 7 років мова для дитини стає дійсно рідною. Розвивається звуковий бік мови. Молодші дошкільнята починають усвідомлювати особливості своєї вимови. Інтенсивно зростає словниковий склад мови.

МОЛОДШИЙ ШКІЛЬНИЙ ВІК

Найважливіша риса цього періоду — це те, що в цьому віці дошкільник **стає школярем**.

Це перехідний період, коли в дитині поєднуються риси дошкільного дитинства з особливостями школяра.

З якого віку варто починати навчання в школі?

Однозначно відповісти на це запитання не можна.

Одну дитину бажано віддавати до школи у 7 років, а іншу — у 6.

Усе залежить від індивідуальних особливостей дитини, від рівня її розвитку.

Початок навчання шестирічок і підготовка до нього пов'язана з необхідністю врахування важливих психологічних закономірностей розвитку дітей цього віку. До них можна віднести суперечності між інтелектуальними можливостями дитини і специфічними «дошкільними» способами їх задоволення. Інтелектуальна сфера не тільки готова до навчання, але й потребує його. Ці суперечності поширюються і на особистісну сферу. У цьому віці дитина прагне самоствердження в таких видах діяльності, які суспільно оцінюються і охоплюють сфери життя, які раніше були недоступними для дитини.

Педагогам слід пам'ятати, що **провідну роль у розвитку дитини цього віку відіграє практична діяльність**. Якщо першокласникам важко впоратися з якимось навчальним завданням, варто перевести його в практичну площину або в гру і вони швидко виконають його.

Педагогам слід враховувати те, що у молодшому шкільному віці яскраво виявляється взаємодія «хочу» і «потрібно». Необхідність контролю та самоконтролю в навчанні створює сприятливі умови для формування у молодших школярів **здатності до планування і виконання дій подумки**.

Постійно потрібно знижувати міру контролю: сидіти з дитиною не протягом всього часу виконання нею завдання, а тільки перші кілька хвилин. Потім можна підійти ще кілька разів. До кінця початкової школи школяр має навчитися робити уроки самостійно, показуючи батькам і педагогам готовий результат.

Дошкільнята вже частково вміють управляти власним настроєм, маскувати його, це вміння властиве і дітям молодшого шкільного віку. Але якщо діти стримують емоції в школі і не проявляють їх, то вони обов'язково проявляться вдома, часто носячи негативне забарвлення.

Важливим моментом у цьому віці є формування довільності психічних процесів, поведінки, засвоєння способів пізнання навколишнього світу. Зароджується відчуття особистої відповідальності за виконання окремих доручень, а потім і шкільних обов'язків, тому педагог має залучати дітей до виконання певних завдань, делегувати їм певну міру відповідальності за їх виконання.

У цьому віці головне для дітей — заслужити схвалення вчителя. Вони повністю довіряють його авторитету, дотримуються його порад і рекомендацій, заданих зразків засвоєння. Вдома у школярів у цей період нерідко можна почути фразу, звернену до батьків: «А Марія Іванівна говорила, що це буде так, а не так, як вважаєте ви».

Щодо розвитку пізнавальних процесів молодших школярів...

1. Сприймання стає довільним, цілеспрямованим: дитина під керівництвом учителя вчиться планувати роботу і здійснювати її відповідно до задуму, визначаючи головне та другорядне, встановлює ієрархію ознак об'єкта, диференціюючи їх за рівнем спільності тощо. Таке сприймання, синтезуючись з іншими видами пізнавальної діяльності (увагою, мисленням), трансформується у спостереження. Якщо здатність до спостереження розвинена, можна говорити про спостережливість як особливу якість дитини.

2. Увага. У молодшому шкільному віці дитина вчиться спрямовувати і стало зберігати увагу на потрібних, а не просто зовнішньо привабливих предметах, формується *довільність* — здатність навмисно спрямовувати увагу на той чи інший об'єкт, задачу. Важливо пам'ятати, що в учнів 1—2 класів увага є стійкішою при виконанні зовнішніх практичних, ніж власне розумових дій.

3. Пам'ять. У молодшому шкільному віці відбуваються якісні перетворення мимовільної та довільної пам'яті — встановлюється їхній тісний взаємозв'язок та взаємопереходи. Діти мимовільно запам'ятовують навчальний матеріал, який є цікавим для них і подається в формі гри, а також пов'язаний з яскравими наглядними посібниками або образами, спогадами.

4. Мислення. Спочатку мислення молодшого школяра нагадує мислення дошкільняти. У нього переважає наочно-дійове та наочно-образне мислення. Тому в процесі навчання спочатку необхідно спиратися на спостереження конкретних ситуацій, на ознайомлення з їхнім детальним словесним описом. Порівнюючи цей матеріал, діти вирізняють схожі зовнішні риси і позначають їх відповідними словами. Основним критерієм повноцінного узагальнення знань є вміння дитини навести конкретний приклад або ілюстрацію. Ці особливості мислення будуть основою широкого використання принципу наочності у навчанні.

Отже, в процесі навчання дитини **молодшого шкільного віку** необхідно широко застосовувати елементи гри, практичні завдання; вчити дітей розгорнуто обґрунтовувати та пояснювати власні висловлювання, дії та вчинки; створювати умови для розрядки емоцій; використовувати похвалу та схвалення в процесі навчання; не принижувати гідність дитини, ставитися до неї справедливо; пам'ятати, яким безумовним авторитетом для дитини є вчитель і обов'язково відповідати цим очікуванням дитини.

Одна із найважливіших задач вчителя в початкових класах - навчити дітей використовувати певні мнемонічні прийоми. Це, перш за все, поділ тексту на частини за змістом (до цих частин придумуються заголовки, складається план), спостереження за основними змістовими лініями, виділення змістових опорних пунктів чи слів, повернення до прочитаних частин тексту для уточнення їх змісту, пригадування прочитаної частини і відтворення вголос і про себе всього матеріалу, а також раціональні прийоми заучування напам'ять. В результаті навчальний матеріал стає зрозумілим, пов'язується зі старим і включається в загальну систему знань дитини. Такий усвідомлений матеріал легко запам'ятовується, зберігається і відтворюється дитиною при потребі.

Середній шкільний вік

Перехід від дитинства до дорослості — основний зміст підліткового, а потім і юнацького віку. Підлітковий вік називають «важким», «критичним», «перехідним», оскільки з усіх напрямів у дитини відбувається становлення якісно нових утворень. У дитини з'являються елементи дорослості, в результаті перебудови і розвитку організму, змінюються самосвідомість, взаємини із дорослими і ровесниками, мотиваційно-емоційна сфера, морально-етичні норми, також змінюється і пізнавальна та навчальна діяльність.

Ці зміни часто супроводжуються, з одного боку, появою у самого підлітка значних суб'єктивних ускладнень різного плану, а з іншого — ускладнень у його навчанні та вихованні: підліток важко піддається впливам дорослих, у нього з'являються різні форми протесту (впертість, негативізм, скритність, норовистість, непокірність).

Цей вік є сензитивним для **розвитку мотиваційної сфери**. У цей період виявляються прагнення до самовираження, рівноправного спілкування з дорослими, бажання щось значити для інших, уміти добре щось робити, посилюється статева ідентифікація. Ці прагнення впливають на особливості поведінки підлітків.

У цей період бурхливо **розвивається самосвідомість**. Підліток прагне пізнати власну особистість. Спостерігається нестабільність самооцінки, на формування якої впливають як ставлення авторитетних осіб, референтної групи, так і власні уявлення про те, якою особистістю бажано бути. Змінюється, порівняно з молодшим шкільним віком, значущість певних властивостей особистості.

Стосунки з учителем стають більш складними і диференційованими. Для підлітка цінним є індивідуальні якості вчителя: здатність зрозуміти, справедливість, людяність, моральність, упевненість. На другому місці перебуває професійна компетентність, на третьому — вміння справедливо й чітко управляти класом.

Підліток не пробачає прояву до себе зневаги в присутності інших, особливо однокласників. Тому не варто докоряти, принижувати, соромити підлітка при товаришах.

Одним з ускладнень, з яким може зіткнутися педагог, є змістовний бар'єр: нерозуміння, що виникає при спілкуванні, яке обумовлене тим, що учасники спілкування приписують одним і тим же подіям різний зміст і бачать в їх глибині різну мотивацію.

Щоб запобігти утворенню змістовного бар'єру, не треба багаторазово повторювати одні й ті самі вимоги, погрози, повчання, на які з часом дитина перестає реагувати. Необхідно, щоб вимога відповідала внутрішній позиції учня. Підлітки виконують ті вимоги вчителя, які роблять їх у власних очах більш самостійними. Вчитель має будувати спілкування на основі взаємної поваги та довіри, передавати підлітку відповідальність за власні вчинки і надавати певну свободу дій.

Важливим моментом цього періоду є перебудова взаємин із батьками, перехід від дитячої залежності до стосунків, що базуються на взаємній довірі, повазі і відносній, але неухильно зростаючій рівності.

Підліткам (а в подальшому і юнакам) хотілось би в батьках бачити друзів і радників. Незважаючи на їхнє прагнення самостійності, вони гостро потребують життєвого досвіду і допомоги старших.

Але реальні стосунки підлітків із батьками часто супроводжуються конфліктами. Одна з причин цього — в психології самих батьків, які не бажають помічати зміни внутрішнього світу підлітка.

Тому завдання педагога тут – спілкування з батьками і роз'яснення особливостей розвитку дитини цього віку, щоб сприяти зближенню між батьками та дітьми.

Щодо розвитку пізнавальної сфери ...

Педагогу необхідно враховувати те, що в цей період **сприймання та уявлення** інтенсивно розвиваються й ускладнюються. Важливо вміти в процесі викладання матеріалу пов'язувати навчальний матеріал із навколишнім життям.

Розвивається довільна та післядовільна **увага**. Зростає обсяг уваги, здатність тривалий час утримувати увагу на певному об'єкті та розподіляти увагу на кілька об'єктів і регулювати цей процес особисто. Підліток менше відволікається на сторонні подразники. Але водночас зростає вибірковість уваги та залежність її від спрямованості інтересів, що зумовлює характерну для багатьох підлітків неспроможність сконцентруватися на чомусь одному, майже постійну розсіяність уваги. Тому організувати навчальний процес (зміст, темп, методи навчання) необхідно так, щоб у дитини не виникало бажання й не було часу і можливості відволікатися на сторонні справи.

У розвитку **пам'яті** спостерігається зростання її довільності. Зокрема, довільне запам'ятовування стає значно продуктивнішим за мимовільне. Акцент зміщується з механічної пам'яті на логічну. Педагог має допомагати учням засвоїти прийоми логічної пам'яті: складання плану, виокремлення смислових одиниць тексту, змістового групування матеріалу тощо.

Стрімко розвиваються операції **мислення**: порівняння, аналогія, узагальнення, класифікація. Розвивається теоретичне мислення. Тут педагогу необхідно підбирати навчальні завдання на порівняння, знаходження аналогії, вміння узагальнювати, класифікувати тощо, що сприяло б розвитку цього психічного процесу.

Старший шкільний вік

У цьому віці розвивається самосвідомість, посилюється значимість власних цінностей, хоча діти ще багато в чому схильні до зовнішніх впливів.

Часто юність вважають бурхливою, об'єднуючи її в один період з підлітковим віком. Пошуки сенсу життя, свого місця в цьому світі можуть стати особливо напруженими. Виникають нові потреби інтелектуального і соціального порядку, іноді - внутрішні конфлікти і труднощі у відносинах з оточуючими.

Емоційна автономність досягається із більшими ускладненнями, і цей процес дуже суперечливий. Якщо підлітковий вік породжує насамперед проблеми, пов'язані з дисципліною, то рання юність дає найбільше емоційних конфліктів, особливо у взаєминах із дорослими. Щоб стати дорослою, молода людина має розірвати емоційну залежність від батьків, створити нову складну систему емоційних преференцій і симпатій, центром якої вже будуть не батьки, а вона сама. Це може призвести до охолоджень стосунків з батьками, але це тимчасове явище, емоційний контакт з батьками відновлюється після завершення кризового періоду на новому рівні, якщо, звісно, нетактовність і безцеремонність старших не закриють для них внутрішній світ молодої людини надовго, або й назавжди.

Відчуття самотності, переживання власної непотрібності, унікальності, що зумовлені віковими суперечностями становлення особистості, викликають у молодих людей нестримне прагнення до спільноти й спілкування з однолітками, у товаристві яких вони сподіваються знайти емоційне тепло, розуміння, визнання власної значущості, тощо. Для молодих людей важливо бути прийнятим однолітками, відчувати для них власну необхідність, мати авторитет. Низький статус у групі корелює з високим рівнем тривожності.

Щодо розвитку пізнавальної сфери...

1. **Сприймання.** Подальший розвиток цього процесу, як було зазначено вище, виявляється у довільних його формах, у перцептивних діях, актах планомірної спостережливості за певними об'єктами, що спрямовуються пізнавальними і практичними цілями. Сприймання стає складним інтелектуальним процесом опосередкованим попереднім досвідом, наявними знаннями й інтелектуальним потенціалом.
2. **Увага.** Розвиваються й зростають обсяг та концентрація, що дає можливість інтегрувати властивості уваги: тривалість, здатність розподіляти її, одночасно виконувати різні дії.
3. **Пам'ять.** Основна тенденція в розвитку пам'яті на цьому етапі полягає в подальшому зростанні та зміцненні довільності. Окреслюється спеціалізація пам'яті, зумовлена провідними інтересами юнаків і дівчат. Удосконалюються способи запам'ятовування за рахунок свідомого використання раціональних прийомів та встановлення логічних зв'язків між частинами матеріалу. Зростає продуктивність запам'ятовування абстрактного матеріалу.
4. **Мислення.** В інтенсивному інтелектуальному дозріванні, характерному для ранньої юності, провідна роль належить мисленню. Мислення опосередковує всі інші пізнавальні процеси.

Особливості розвитку особистості старшого школяра

Варто знати, що важливим моментом у становленні особистості старшокласника є **відчуття власного світу**, що виявляється у формі переживань власної індивідуальної цілісності та неповторності.

Відбувається інтеграція розвитку самосвідомості.

Старшокласники прагнуть звільнитися від дріб'язкового контролю й опіки з боку батьків і вчителів, а також частково — від встановлених ними норм і правил.

Якщо у підлітковому віці самооцінка визначалася зовнішніми показниками досягнень, оцінкою членів референтної групи, то в юнацькому віці з'являються власні критерії оцінювання своєї значущості.

Школярі оцінюють себе з позиції власної індивідуальної шкали цінностей.

Навчальний процес необхідно будувати таким чином, щоб у старшокласника була можливість виявляти свою позицію, аргументувати власну точку зору, доводити правильність або хибність окремих положень, ставити запитання вчителю, вміти чути позицію й точку зору іншої людини, рецензувати відповіді товаришів, допомагати однокласникам та ділитися власними знаннями з іншими. Вчитель має практикувати вільний вибір завдань, створювати ситуації самоперевірки, використовувати групові форми роботи, дискусію, мозковий штурм, у навчання включати елементи праці та гри, тощо.

Мотиви навчання часто пов'язані з майбутньою професійною діяльністю. У навчальному процесі старшокласники обирають те, що особисто їм видається розумним, цікавим, доцільним і корисним.

Отже, педагог у навчальному процесі має максимально враховувати особливості й інтереси учнів і створювати простір для їхньої власної розумової й соціальної активності. Для цього віку важливим є забезпечення партнерства та співпраці у процесі навчання, захопленість викладачем власним предметом, емоційність викладу, високий професіоналізм і педагогічна майстерність, реалізація зворотного зв'язку між учнями і вчителем, створення умов для об'єктивної оцінки знань та вмінь учнів і самореалізації в роботі учасників навчального процесу, широке використання проблемних ситуацій, цікавих практичних прикладів, забезпечення навчального процесу технічними засобами та дидактичними матеріалами.

Дякую за увагу

